

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING MEYORIY-HUQUQIY BAZASINI TAHLIL QILISH INKLYUZIV VA BIRGALIKDA O'QITISH VA ULARNING ASOSIY FARQLARINI ASOSLASH

Arabboyeva Nozima, G'oiyova Nodira

Namangan davlat pedagogika instituti, Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti, Texnologik ta'lim
yo'nalishi, TXT BU 24 guruh talabasi

Ilmiy rahbar (Scientific advisor)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20200701>

Annotatsiya: Shbu maqolada O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy bazasi tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda so'nggi yillarda qabul qilingan qonun hujjatlari, jumladan, yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va sohaga oid Prezident qarorlarining ahamiyati ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada inklyuziv ta'lim va birgalikda o'qitish (integratsiya) tushunchalarining konseptual farqlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Muallif tizimdagi mavjud yondashuvlarni qiyoslash orqali inklyuziv muhitni yaratishning pedagogik va ijtimoiy afzalliklarini ochib beradi

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, birgalikda o'qitish, me'yoriy-huquqiy baza, integratsiya, individual o'quv rejasi, ta'lim huquqi, ijtimoiy adaptatsiya, pedagogik

Inklyuziv ta'lim (ingl. inclusion — ta'lim, qo'shma ta'limni o'z ichiga olgan inklyuziya) - mavjud jismoniy, ijtimoiy, hissiy, aqliy, lingvistik, intellektual va boshqa xususiyatlardan qat'i nazar, har bir kishiga umumiy ta'lim muassasalarida o'qish imkoniyati beriladigan ta'lim shakli.

Shu bilan birga, nogironligi bo'lgan va nogironligi bo'lgan odamlar uchun maxsus sharoitlar yaratiladi: o'quv xonalarini qayta qurish, yangi o'qitish usullari, moslashtirilgan o'quv rejasi, o'zgartirilgan baholash usullari va boshqalar. Inklyuziya nogironlar, nogironligi bo'lgan yoki maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan odamlar oddiy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan va o'zgarishsiz qoladigan ta'lim tizimiga moslashadigan integratsiyadan farq qilishi kerak

"Inklyuziya" atamasi, umuman olganda, bir narsaning bir qismi sifatida biror narsani kiritish, jalb qilish yoki unga kirish jarayonini anglatadi. Ta'lim bilan bog'liq holda, YUNESKO inklyuziyani "ta'lim, madaniyat va jamoalarda ishtirok etish va maktablarga kirishni rad etish va ularni yo'q qilishni kamaytirish orqali barcha o'quvchilarning ehtiyojlari xilma-xilligiga murojaat qilish va ularga javob berish" jarayoni sifatida tushunadi Uning asosiy maqsadi alohida ehtiyojli odamlarni o'qitish va kasbiy tayyorlashda erkin, to'siqsiz muhit yaratishdir

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimining huquqiy poydevori inson huquqlari va bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan xalqaro va milliy hujjatlarga tayanadi. Asosiy huquqiy manba sifatida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini ko'rsatish mumkin, unda har bir shaxsning ta'lim olish huquqi kafolatlangan.

Birgalikda o'qitish — bu ikki yoki undan ortiq o'qituvchilarning ta'lim jarayonida hamkorlikda ishlashini nazarda tutuvchi metodologiyadir. Bu metodologiya o'qituvchilarning resurslarini birlashtirishga va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishga qaratilgan. So'nggi yillarda ushbu sohada qabul qilingan eng muhim hujjat yangi tahrirdagi Ta'lim to'g'risida"gi Qonundir (2020-yil). Mazkur Qonunning 20-moddasida ilk bor "Inklyuziv ta'lim" tushunchasiga huquqiy ta'rif berildi. Unga ko'ra, inklyuziv ta'lim — bu ta'lim olishda alohida ehtiyojlari va individual imkoniyatlari hisobga olingan holda, barcha bolalar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishning teng imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan jarayondir.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-sonli qarori (2020-yil 13-oktabr) 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqladi. Ushbu konsepsiya doirasida imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlari amalda ta'minlanmoqda

edagogik adabiyotlarda "integratsiya" (birgalikda o'qitish) va "inklyuziya" tushunchalari ko'p hollarda sinonim sifatida ishlatiladi, biroq ularning mohiyati va metodologik yondashuvi tubdan farq qiladi.

Inklyuziv ta'lim — bu alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiya qilishga qaratilgan tizimdir. Bu ta'lim barcha o'quvchilarga, jumladan, alohida yordamga muhtoj bolalarga ham teng imkoniyatlar yaratishni talab qiladi.

Inklyuziv ta'limda asosiy e'tibor jamiyatda ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, birgalikda o'qitish metodologiyasi ko'proq pedagogik resurslarni birlashtirish va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishga yo'naltirilgan

Birgalikda o'qitish-bu o'qituvchi malakali o'quvchilarning strategiyasi va ko'nikmalarini aniq modellashtiradigan o'quv yondashuvidir.

Erta bolalik sinflarida umumiy o'qitish odatda o'qituvchi va diqqat bilan tanlangan kattalashtirilgan matnlarni o'qitish va qayta o'qitish uchun bir-biriga yaqin o'tirgan bolalarning katta guruhini o'z ichiga oladi. Birgalikda o'qitish kichik guruhlar bilan ham samarali amalga oshirilishi mumkin.

Ushbu o'qitish texnikasi yordamida talabalar asta-sekin o'qitish uchun ko'proq mas'uliyatni o'z zimmlariga olish imkoniyatiga ega, chunki ularning mahorat darajasi va ishonchi oshadi. Birgalikda o'qitish, shuningdek, talabalar uchun o'qituvchi va tengdoshlari ko'magida malakali o'quvchilarning o'qitish xatti-harakatlarini mashq qilish uchun xavfsiz o'quv muhitini ta'minlaydi. Birgalikda o'qitish baholash ma'lumotlarida ko'rsatilgan va sinf darajasidagi o'quv rejaları talab qiladigan ehtiyojlarga qaratilishi mumkin. Matn har doim o'qituvchi tomonidan tanlanadi va talabalarga ko'rinadigan bo'lishi kerak.

O'quv rejaları - bu belgilangan vaqt ichida qachon va nimani o'rganishni tartibga soluvchi batafsil jadvallar. Ular talabalarga katta maqsadlarni kichikroq vazifalarga ajratishga, tartibli bo'lishga va diqqatini o'qitishga qaratishga yordam beradi. Yaxshi o'quv rejasi inson qanday o'rganishi, vaqt, maktab maqsadlari va nimani bilishi kerakligini ko'rib chiqadi. Barcha mavzularni yoritish va ko'rib chiqish o'qitishni

Integratsiyalashgan ta'lim (Birgalikda o'qitish— bu tizimda bola maktabga moslashishi kutiladi. Ya'ni, alohida ehtiyoji bo'lgan bola umumiy ta'lim muhitiga "kiritiladi", lekin ta'lim dasturi, baholash tizimi va o'qitish uslubi barcha uchun bir xilligicha qolaveradi. Agar bola bu muhitga dosh bera olmasa, u "muvaffaqiyatsiz" deb topiladi. yanada samaraliroq qilishi mumkin. Shuningdek, u stressni kamaytiradi va baholarni yaxshilaydi.

inklyuziv ta'lim — bu tizimda maktab bolaga moslashadi. Bu yondashuvda maktab barcha bolalarning, ularning turli xil ehtiyojlaridan qat'i nazar, o'quv jarayonida ishtirok etishini ta'minlash uchun o'z muhitini, o'quv rejalarini va o'qitish metodikasini o'zgartiradi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning huquqiy bazasi xalqaro standartlarga (BMT Konvensiyalari) to'la javob beradi. Biroq, amaliyotda integratsiyadan inklyuziyaga o'tish jarayoni pedagoglardan chuqur psixologik va metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Shuni anglash joizki, inklyuziya — bu shunchaki bolani sinfga olib kirish emas, balki uning salohiyatini ochish uchun muhitni o'zgartirishdir.

O'quv jadvali haqida tushunchalar

• U sizning kuchli, zaif tomonlaringiz va maqsadlaringizga e'tibor berib, sizning ehtiyojlaringizga moslashtirilishi mumkin, bu siz uchun yaxshiroq ishlaydi. • O'quv rejasi izchil ta'lim jadvalini yaratishga yordam beradi, o'rganishni kundalik hayotning muntazam qismiga aylantiradi va yaxshiroq tushunish va xotirani saqlashga yordam beradi. • Bu muhim mavzular va muddatlarga e'tibor qaratish, samaradorlikni oshirish va so'nggi daqiqada o'qishni oldini olish orqali talabalarga vaqtlarini boshqarishga yordam beradi. • O'quv rejasiga rioya qilish talabalarga o'z yutuqlarini kuzatish imkonini beradi, bu esa ularni rag'batlantiradi va o'z ilmiy maqsadlariga erishishda davom etadi.

2-qism. Nima uchun bizga o'quv rejasi kerak

O'qish jadvali maktabda yaxshi ishlash, vaqtni boshqarish va stressni kamaytirish uchun kalit hisoblanadi. U aniq o'quv rejasini tuzadi, o'quvchilar diqqatini jamlaydi va ularning o'qish vaqtini yaxshilaydi. Bu erda o'quv rejasidan foydalanishning afzalliklari, kamchiliklari va hayotiy misollari batafsil ko'rib chiqiladi.

O'zbekistonda alohida ehtiyojli bolalar ta'limi va tahlili

O'zbekiston Respublikasida nogiron bolalar bilan bog'liq tahlil va dastlabki baholash ishlari 1966-yilda boshlangan.

Hozirgi kunda O'zbekistonda 250 000 ga yaqin turli ko'rinishdagi nogiron bolalar (16 yoshgacha) ta'lim olish ehtiyojiga ega. Nogiron bolalar uchun ta'lim bilan birgalikda maxsus xizmatlar tashkil etish lozim. Ko'zi ojizlar, kar va eshitish nuqsoniga ega bo'lgan bolalar, poliomyelit bilan kasallanganlar, aqli zaif bolalar, nutqida nuqsoni bor va soqov bolalarga mo'ljallangan 86 ta maxsus ta'lim va aralash maxsus muassasalar, 982 ta maxsus bolalar bog'chalari mavjud.

O'zbekistonda maxsus ta'lim sohasida quyidagi tadbirlar amalga oshirilmoqda:

Yordamga muhtoj bolalar uchun moslashuvchan va ko'p qirrali ta'lim tizimini yaratish;

Mahalliy va mintaqaviy miqyosda maxsus ta'limning tobora oshib borayotgan ahamiyati asosida ta'lim boshqaruvini markazlashtirish;

Yordamga muhtoj bolalarga yoshlikdan tashxis qo'yish va kasalliklarni aniqlash uchun sharoit yaratish;

Milliy ta'lim standartlari asosida yordamga muhtoj bolalarga mo'ljallangan o'quv qo'llanmalar sifatini yaxshilash;

Ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash;

Nogiron bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini kengaytirish;

References:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - T.: "O'zbekiston", 2023
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - T., 2020
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori
4. Inclusion in Education: The UNESCO Salamanca Statement. - Paris, 1994
5. Gajdukavich A. Inklyuziv ta'lim: asosiy tushunchalar va xalqaro tajriba. - T., 2018
6. Mirziyoyeva S.Sh. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning metodologik asoslari. - T.: "Fan", 2021